



CHP TEFTİŞ RAPORLARINA GÖRE TEK PARTİ DEVİRİNDE KOCAELİ'DE SOSYOEKONOMİK HAYAT

Fahri SAKAL*

Giriş

Tek Parti Devri ifadesi Türkiye’de 1923-1950 arasında Cumhuriyet Halk Partisi’nin kesintisiz 27 yıllık iktidar dönemi için kullanılır. Tek Parti iktidarları mahiyetleri icabı rakipsiz, devletle iç içe ve hantal yapıları ile bilinirler. Çünkü kendilerini denetleyecek ve alternatif politikalar önerecek bir muhalefet partisi yoktur.¹ CHP örneğinde Parti Müfettişliği² bir çeşit parti içi denetleme vazifesi ve rolüyle adeta muhalefet görevi üstlenmiş gibidir.³ İllerin teftişinde görevli müfettişler bazen partililerinin kusurlarını örtmeye kalksa da, çoğu zaman gördükleri her şeyi yazmakta idiler. Bir çeşit parti içi denetim ve özelleştirme kurumu olan müfettişlik raporları mahalli parti teşkilatının her türlü ayrıntılı bilgisini bize sunmaktadır. İllerin teftişleri esnasında görülen kayda değer her bilgi not edilir, Tüzük ve Teftiş Talimatnamesine göre raporlanarak senede iki kez Genel Merkeze sunulurdu. Bu raporlarda sadece parti ile ilgili bilgiler değil, parti - devlet, parti - kurumlar, parti - halk ilişkileri ve Halkevleri gibi Parti’ye bağlı kurumlarla Kızılay, Çocuk Esirgeme Kurumu, Türk Hava Kurumu ve Yardımseverler Derneği gibi teşekküller hakkında da bilgiler bulunmaktadır.

CHP Kocaeli teşkilatı da bu minval üzere teftiş edilmekteydi. Bu teftişler esnasında tutulan raporlardaki bilgilerden hareketle sosyal, ekonomik, idari, coğrafi ve eğitimle ilgili gelişmeler değerlendirilmiştir. Diğer bir ifade ile Parti Müfettişleri ve milletvekillerinin 1930-1943 yılları arasındaki raporlarına istinaden Kocaeli’nin sosyoekonomik durumunu sunmaya çalıştık.⁴ Henüz sanayinin emekleme çağında olduğu ilde daha çok tarım, orman ve ticaret göze çarpmakta, farklı yörelerden gelmiş insanların yeni bir muhitte, yeni bir

* Prof. Dr., OMÜ Fen Ed. Fak. Tarih Bölümü, e-mail: fahris56@hotmail.com

1 Demokrasilerde muhalefet a) iktidarın mutlak gücünü sınırlama, b) alternatif politikalar geliştirip sunması için vazgeçilmez kabul edilmektedir. Bkz. Şerif Mardin, “Türkiye’de Muhalefet ve Kontrol” *Türk Modernleşmesi Makaleler 4*, İletişim Yay. İst. 1991, s. 178.

2 Tek Parti döneminde mesleki ve kurumsal müfettişliklerin dışında siyasi alanda iki farklı müfettişlik vardır. Birincisi ülke yönetiminde bir çeşit askeri genel valiler gibi rol oynayan Umumi Müfettişlik kurumudur. Bkz. Cemil Koçak, *Umumi Müfettişlikler (1927-1952)*, İletişim Yay. İst. 2003. Diğeri konumuzla ilgili olan CHP Parti Müfettişliği’dir. 1923, 1931, 1939 ve 1943 tarihlerinde uygulamaya konmuş olan Nizamnamelerde Parti müfettişliğinden bahseden bölümler vardır. Bu konuda da bkz. *CHP Teftiş Raporu Teftişte Sorulacak Sorular*, Ankara 1931; Cemil Koçak, “Tek Parti Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi’nde Parti Müfettişliği”, *Tarık Zafer Tunaya’ya Armağan*, İst. 1992, s.459-494. Aynı konuda, C. Koçak, “Tek-Parti döneminde CHP Parti Müfettişliği’ne İlişkin Ek Bilgiler”, (şurada), *Mete Tunçay’a Armağan*, (Derl. Mehmet Ö. Alkan ve diğerleri), İletişim Yay. İst. 2007, s.675-681.

3 Tek Parti Dönemi ve müfettişlerin uygulamaları ile ilgili olarak meslektaşımız Cemil Koçak’ın araştırmaları dışında, ayrıca bkz. Fahri Sakal, *Çok Partili Döneme Geçişte Tek Partinin Muhalefet Anlayışı*, Samsun 2007. Farklı sayfalarda bu konuda bilgiler vardır.

4 O zaman Kocaeli’ye bağlı olan Sakarya ili ve ilçelerine ait bilgiler alınmamıştır.

hemşehrilik olgusuyla karşılaşmakta oldukları görülmektedir.

Tarım ve Hayvancılık: Elimizdeki raporlara göre Kocaeli o yıllarda tütün, buğday, keten, üzüm, fındık, patates, pancar, ipek kozası ve bazı meyveleri yetiştirmekteydi. Ancak 30'ların sonlarında ipekçiliğin gerilediğini, pancarın da bazen tamamen bırakıldığını (938-39), fiyatlar yükselirse vatandaşın tekrar bu ürüne döneceğinin düşünüldüğünü anlıyoruz. İlin belli başlı ürünlerinden biri tütündür. Ancak raporlara göre tütün ekiminde istikrar bir türlü sağlanamamakta, bu durum vatandaşı tütünden caydırıcı olabilmektedir. Çünkü inhisar idaresi eksperlerinin düşük fiyat vermesi şikâyetlere yol açmaktadır. Şeker fiyatlarının ucuzlamasından dolayı benzer şekilde pancar ekimi de azalırken, hükümetin dağıttığı tohumla ektilen Cumhuriyet buğdayının iklime uygun olması, yüksek randıman vermesi ve üretimi artırması müstahsili memnun etmektedir. İlde pirinç ekimi de sıtmaya yol açtığından bazen yasaklanmakta, bu da köylünün hoşuna gitmemektedir. Ayrıca bu yıllarda pamuk ekimi de denenmiş, ancak bundan randıman alınamamıştır. Müfettişe göre geç yetişen bir tür denenmiştir. Başka türler yörede denenmelidir.⁵

Gebze zirai yönden üzüm bağları ve zeytinleri ile tanınmıştır. Ancak ürünlerin İstanbul'a taşınması ve orada kabzımaların oyunları daima üreticiyi mağdur etmektedir. Birçok üretici hâldeki kantarcı, kabzımal ve aracı mafyasının oyunlarından yıldıdığı için başka ürünlere yönelmektedir. Hükümet ve parti nezdindeki şikâyetler işe yaramamaktadır. Zeytinciliğin gerektirdiği yağ üretiminde de problemler yaşanmakta olduğundan çok sık şikâyet edilmektedir. Mevcut yağ üretim haneleri iptidai ve gayri sıhhidir. Su ihtiyacı büyüktür ve kasabaya 800 metre mesafede bulunan bir kuyudan ağaç dolapla su getirilse de ihtiyaca kifayet etmemektedir. Belediye su işini halletmek için yardım talep etmektedir.⁶

Kocaeli Milletvekili Fuat Sorağman'ın⁷ 24 Mart 1942 tarihli raporundaki şu ifade önemlidir:⁸ "İzmit Körfezi'nin iki tarafındaki yamaçlar çok müsait bir zeytin mıntıkasıdır. Zeytincilik bu havalide eskiden ilk plana giren bir istihsal çeşidi iken senelerden beri zeytin ağaçlarına arız olan hastalıklara bir çare aranmamasından ve halkın bilgisizliğinden bu kıymetli mahsul buralarda rağbetten düşmüş ve mahsul vermiyor diye bakımsız kalmış, bozulan ağaçlar kesilmiş ve yerine yenisi dikilemez olmuştur. Memleketimize tabiatın bir imtiyazı olan zeytinin bu kadar ihmal edilmiş olduğunu gören Ziraat Vekâleti son senelerde Kocaeli zeytinlikleriyle de ilgilenerek mütehasıs memurlar tayin etmiş, mücadeleye girişmiş ve halka zeytin ağaçlarına bakılmasını öğretmiştir. Bu sebeptendir ki bir iki seneden beri zeytine alaka uyanmıştır. Köylüler dağlarda yabani zeytin fidanı aramakta ve bulduklarını aşılayıp bahçesine dikmektedir.

Vilayette mevcut iki fidanlı büyük mikyasta zeytin fidanı yetiştirip tevzi ederse İzmit'ten Gebze'ye kadar bugün gözlere kasvet veren çıplak yamaçlar yakın bir zamanda baştanbaşa zeytin ağaçlarıyla süslenmiş ve memleket için çok mühim bir servet kaynağı elde edilmiş olur."

30'lu yıllarda Gölcük'te 2 milyon kilo tütün yetişmekte olduğu halde inhisar idaresinin bir deposu bile yoktur. Müstahsiller tütünlerini teslim etmek için İzmit'e götürmek zorunda kalmakta ve orada sıraya girip günlerce sokak ortasında beklemek zorundadırlar. Bu şikâyetler üreticinin ne kadar kösteklendiğini göstermekte, ürün ekmemenin bir fırsatını bulsa, derhal vazgeçeceğinin bir göstergesidir. Karamürsel'de önceleri 1 milyon kilo tütün yetiştirildiği halde, 30'lu yılların sonlarına doğru fiyatların düşmesi üzerine bu miktar yüz bin kiloya kadar düşmüştür.

5 BCA, CHP K. 490.1.0.0/675.281.1

6 BCA, CHP K 490.1.0.0/675.281.1

7 VI. Dönem Kocaeli Milletvekili.

8 BCA, CHP K 490.1.0.0/675.284.1, s. 67-68.

Raporlardan anladığımızı göre ormanlar kırılarak açılan tarlalarda mısır ve tütün gibi ürünler ekilmektedir. Bu alanlarda işlenen topraklar yağmurlarla dik yamaçlardan aşağı sürüklenerek Kiraz deresiyle Körfez'e dökülmektedir. Bunun sonucu Körfez yıldan yıla dolmakta, limana müsait yerleri bataklığa dönüşmektedir. Sıtmasıyla şehri ve çevre köyleri tehdit eden bu bataklığı Nafia Vekâleti kurutursa hem halk sağlığına, hem de ekonomiye güzel bir hizmeti başarmış olacaktır.⁹ Hayvancılık için tehlikelerin başında salgın hayvan hastalıkları gelmektedir. Kandıra'nın bazı köylerinde hayvanlarda ruam hastalığı görülmüştür.¹⁰

Tarım araç ve gereçleri bakımından da üreticiler aşırı derecede yokluk içindedirler. Özellikle yurt içinden ve balkanlardan gelmiş olan muhacir ve mübadiller o yıllarda çok muhtaç durumdaydılar. Bundan dolayı Derince'de iskân edilen göçmenlere küçük pulluklar verilmiştir. Ancak bu ağır topraklarda daha güçlü pullukların kullanılması gerektiği uzmanlarınca dile getirilmiştir.¹¹ Bilindiği üzere alüvyon ovaları ile dağlık kesimlerin toprağı ağırlık ve yapışkanlık bakımından farklıdır ve farklı pulluk gerektirmektedir. Merkezden kararlaştırılan politika ile bu ayrıntıları görmek her zaman kabil olmayabilir.

Kocaeli Mebusu Hasan Hayri Tan¹² 30 Ocak 1939 tarihinde Parti Umumi Kâtipliği'ne sunduğu raporda ilin problemlerini açık olarak sunmuştur: Kocaeli tarım potansiyeli yüksek, halkı çalışkan ve İstanbul pazarına yakın olduğu için talihli bir ildir. Tohum ıslah çalışmaları özellikle cumhuriyet adı verilen buğday tohumu, patates ve sebze-meyve tohumlarında başarılı olunmuş, yararı olacağı beklentileri yükselmiştir. İzmit mülhakatında ketenciliğe verilen ehemmiyet ve el tezgâhlarıyla çalışmak, bunların elyafından ve tohumundan bezir yağı yapılmak suretiyle memlekette umulmadık bir servet geliri olmuş ise de iptidai vaziyette olduğundan geliştirilmesi için çalışılması gereklidir. İlde üzümçülüğün ve tütüncülüğün gelişmesi memnuniyet verici bulunmaktadır.¹³ Aynı dosyada Milletvekili İ. Süreyya Yiğit'in de bir raporu vardır. Ona göre de Kocaeli çalışkan insanları ve verimli coğrafyası ile olduğu gibi İstanbul pazarına yakınlığı ile de talihlidir. Yeni buğday tohumu Kocaeli'yi ihya etmiştir. Patates, keten ve sebze tohumu ıslah çalışmaları da övgüye layıktır. Diğer bir milletvekili İbrahim Dıblan da bu konuda bir rapor hazırlamıştır. Onun Kocaeli'ye patates tohumluğu verilmesi hususunda yazdığı talebi Ticaret Vekaleti şu bahane ile reddetmiştir: *"Patatesin bu günkü nakliyat durumu karşısında nakil, muhafaza ve tevzii müşkülâtına mebni bu yıl tohumluk yardımı planından çıkarılmasına zaruret hasıl olmuştur."* Yazının devamında Bolu'nun yüksek köylerinden Kocaelili üreticilerin tohumluk alması tavsiye edilmiştir.¹⁴ Vilayetin yetiştirdiği keten tohumları vilayet dışına sevk edilerek orada bezir yağı çıkarılmaktadır. Dışarıdan gelen yağlar ucuza geldiği için bizimkilerin istifadesi sınırlı kalıyor. Burada ince ve çok temiz mal üretilmiyor. Bu bütün memleket keten tohumları üzerinde düşünecek bir iktisadi konudur.

Ormancılık, Meralar: O yıllarda ilde geniş ormanlık alanlar vardı. Bölge müfettişi ve Tekirdağ Mebusu Rahmi Apak¹⁵ yörede ormana musallat olan unsurlara çokça temas etmiştir.¹⁶ *"Orman açmanın ve orman yakmanın memlekete yaptığı büyük zararlar hakkında halkı aydınlatmakta olan bütün dairelerin seferberlik beyannamelerini köylere dağıttım. Ayrıca bütün halkevlerinde ve halkodalarında son üç ay içinde bu mevzu üzerinde konferanslar verdirdim."*

9 BCA, CHP K 490.1.0.0/675.284.1

10 BCA, CHP K 490.1.0.0/675.280.1

11 BCA, CHP K 490.1.0.0/675.280.1

12 H. Hayri Tan (İstanbul 1880 - 23 Mayıs 1942) İstanbul Hukuk Mektebi mezunudur. TBMM III, IV dönemler Edirne ve V. dönem Kocaeli milletvekilidir.

13 BCA, CHP K 490.1.0.0/675.281.1

14 BCA, CHP K 490.1.0.0/675.285.1

15 H. Rahmi Apak (1887- 14 Ekim1963) Harbiye mezunu, öğretmenlik, askeri birliklerde subaylık, ateşemiliterlik ve büyükelçilik yapmıştır. TBMM V, VI, VII, VIII. dönemlerde milletvekilliği yapmıştır.

16 BCA, CHP K 490.1.0.0/675.283.1

Bolu ve Kocaeli ormanlarının en büyük düşmanı, Cihan Harbi'nde hicret ederek bu havaliye gelen ve buraca Ordulu unvanı verilen Karadeniz uşaklarıdır. Çok çalışkan, kanaatkâr ve üretici bir unsur olan, yüksek karakter sahibi ve mert insanlar olan bu Karadeniz uşaklarının tahammül edilmez bir kötülükleri vardır: Orman düşmanlığı. Bunlar tekrar tekrar evler veya ev kümecikleri halinde ormanların içine doğru birkaç yüz metre derinliklerine sokuluyorlar. Ormanları kökünden kesip kurutuyorlar.” İzmit’in yerlisi veya göçmen bütün köylü vatandaşlar İzmit’in Karşiyaka Dağı’nda ormanlardan tarla açmaktadırlar.¹⁷

Ayrıca orman koruma memurları, mühendisler ve bu işlerde görevli diğer personelin kesim ve sayım işinde birçok yolsuzluk yaptıkları, rüşvet aldıkları söylenmektedir. *“İstasyondan odunlar vagona yüklenirken her vagonun nakliye teskeresi ayrı çıkıyor ve mesaha memurları vize ediyor. Fakat her vagonun vizesi için mesaha memuruna bir lira bahşış vermek adet olmuş. Kasa memurları bu paraları almaya o kadar alışmıştır ki, bunu meşru ve normal bir kazanç telakki ediyorlar. Doğançay’da 12 lira asli maaşlı bir mesaha memuru var ki, eline geçen aylık 37 liradır. Buna mukabil bu zatın herkesin gördüğü masrafları şudur:*

Günde üç defa elbise değiştirir.

150 lira kıymetinde bir binek hayvanı vardır.

20 lira ücretli bir seyis kullanmaktadır.

Hayvanının iâşesi için ayda 15 lira sarf etmektedir.

Bana bunları anlatan zat şunu da ilave etti: Ziraat Vekâleti orman suiistimallerini öğrenmek için memurlar, muhtarlar ve köylüler arasında gizli bir anket yapsa çok şeyler öğrenecektir.”

Milletvekilleri Ali Dikmen¹⁸ ve Fuat Sorağman’ın ilin orman vaziyeti hakkında hazırlayıp Genel Sekreterliğe sundukları rapor bu konuyu tam olarak aydınlatmaktadır:¹⁹ Vaktiyle seyyahların orman zengini olarak adlandırdıkları meşe, dişbudak, karaağaç, kestane ve ihlamur gibi dünyada aranan keresteleri ihraç eden gür ormanlar memleketinde 1940’larda vatandaş kömür, kereste ve odun bulamamaktan şikâyetçidir. Memleketin kıymetli ormanları 20. yüzyılın ilk yarısında yer yer yakılmış, yıkılmış, kesilmiş ve yok edilmiştir. Kalanları da aynı akıbet beklemektedir. Köylülerimiz ağaç kesmeyi mubah ve buna karşı devletin tedbirlerini zulüm sayıyorlar. Bu sebepten ormandan ağaç kesip tarla açmak için her hileye başvurmayı bir suç ve ayıp değil, bir hak ve marifet kabul ediyorlar. Bu meşum telakki yüzünden alınan tedbirler hiç bir işe yaramamış, ilave olarak düşünülen askeri muhafız taburları da gene bu yüzden makûs neticeler vermiştir.²⁰ Bu durumda ormanları kurtarmak için ihtiyaca uygun başka tedbirler düşünülmelidir. İki vekil orman bölgelerini iyi tetkik ettikleri için bu konuda söyleyecek fikirleri olduğunu ifade edip bunları özetle şöyle maddeleştirmişlerdir.

I- Orman içinde veya yakınındaki köyler, mazarratlarına göre sıraya konularak uzak yerlere nakledilmelidirler. Bu çok masraflı görünse de ormanların tahribinin vereceği zararlar karşılaştırılırsa, bu masraflı bir seferberlik anlayışı ile değerlendirip göze alınmalıdır.

¹⁷ BCA, CHP K 490.1.0.0/675.284.1

¹⁸ Ali Dikmen (Batum 1875- 21 Şubat 1959), Osmanlı Meclis-i Mebusanı’nda IV. Dönem İzmit Mebusu ve TBMM IV, V, VI, VII, VIII. dönemlerde Kocaeli milletvekilliği yapmıştır.

¹⁹ BCA, CHP K 490.01.0.0/675.284.1, s. 57-59.

²⁰ Orman muhafızı olarak askeri muhafaza görevlileri hakkında Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu’nun da benzer şikâyetleri vardır. Bu konu için bkz. Fahri Sakal, “Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu’nun Raporları” Adana Belediyesinin düzenlediği I. Uluslararası Tarihte Adana Çukurova Sempozyumu’nda sunulmuş ve Nisan 2015 tarihi itibarı ile yayınlanmak üzeredir.

Milli Şefimiz bir yabancı uzmanın görüşü istikametinde orman tahribi sürerse Anadolu'nun "iskân kabiliyetini kaybedeceğini söylemişti". En kesin çözüm orman köylüsünü ormandan uzaklaştırmaktır. Meşrutiyetin başlarında Karasu Kazası'nın ormanların içinde yaşayan ve tekne yapan Rum köylüleri bir kararla oradan uzaklaştırılmaya başlanmıştı. Balkan harbi çıkınca yoldan döndürüldüler ve tekrar ormana yerleştirildiler. "Bugün Karasu'nun meşhur meşe ormanlarının yerinde çıplak, kıraç tarlalar gözlere acı vermektedir." İzmit'in Karşyaka ormanlarında son 40-50 yıl içinde kurulan 10 köy ahalisi ormanlardan açtıkları arazinin artık mahsul vermez bir hale geldiğinden ovaya nakledilmelerini istemişlerdi. Önce dilekleri kabul edilmiş, nakledilecek köyler tespit edilmiş iken sonra masraf fazlalığı bahanesiyle bu hayırlı nakil işinden vazgeçilmişti. O zaman bu işten caymasalardı şimdi ormanlar tahripten kurtulmuş olacaktı.

II- Ormanlar acele devlet işletmelerine alınmalıdır. Ormanları temizlemek, ayıklamak, kesim yaşına gelenleri kesip satmak ve boş yerleri doldurmak gerekir.

III- Hususi ormanlar ve korular devlet tarafından zapt edilecek korkusu ile sahipleri tarafından kesilip bitirilmektedir. Baltalıklar da hesapsız ve kontrolsüz kesilmekte olduğundan günden güne azalmaktadır. Kimin elinde olursa olsun ormanların korunması sağlanmalı hususi ormanlarla baltalıklar daha sıkı ve koruyucu bir rejim altına alınmalıdır.

IV- Ormana yakın köyler ocaklarında insafsızca odun yakarlar. Köy evlerinin mimari ve iç müstemilatı az odun harcayacak şekilde dönüştürülmelidir. Adapazarı'nda Balkan muhacirleri tarafından getirilmiş saç sobalar yapılmaya başlanmıştır. Köylülerin bu sobalardan edinmeleri sağlanmalı, gerekirse yardımlarla teşvik edilmelidir.

V- Ormanlar en çok tarla açmak, odun ve kereste tedarik emek için tahrip edilmektedir. O halde köylünün bu ihtiyacının temini için makul bir yol bulunmalıdır. Romanya ve Bulgaristan'dan gelen muhacirler orada devleti meşgul eden bir orman meselesi olmadığını ve köylüler belli mevsimlerde senelik ihtiyaçlarını ormandan tedarik ettiklerini söylüyorlar. Bulgaristan'da bu işin nasıl halledildiğini tetkik edecek bir kişinin oraya gönderilmesi çok iyi olacaktır.

VI- Mümkün olan yerlerde yakacak için maden kömürü ve linyit kullanılması da çözümlerden biridir. Bunların üretimi artırılmalı ve fiyatlar ucuzlatılmalıdır.

Şile'den Hopa'ya kadar bütün Karadeniz ormanları direk yetiştirmeye uygundur. Bu ormanlar devlet işletmesine alınmalı ve direk olmayan ağaçlar odunluğa ayrılmalıdır.

VII- Ormanlarımız yetişinceye kadar kereste, odun, direk ve benzer malzemeler için ithalata başvurabiliriz. Bu ormanlar için koruyucu olur. Gümrük vergilerini kaldırırsak ucuzlayacak orman ürünlerinden dolayı orman kaçakçılığı bitecek ve ormanlarımız biraz dinlenecektir.

VIII- Çiftlik sahiplerini ormancılığa teşvik etmeliyiz. Ormana dönüştürülecek tarlaların 15 sene arazi vergisinden muaf tutulmaları yeterli olmamıştır. Orman yetiştirenlere ağaç başına prim de verilmelidir.

IX- Tarla hudutlarına kavak, dut, söğüt gibi ağaçlar dikenlere vergi teşviki verilmeli, hem sınır kavgaları biter, hem de ekonomik yararlar sağlanır.

X- Ziraat Vekâleti'nin evvelce düşündüğü gibi Kocaeli ve Bolu ormanları örnek mıntıka sayılarak ıslahata buralardan başlanmalıdır.

XI- Senelerden beri yapılmakta olan ağaç bayramları hiç bir işe yaramadığı gibi, fidanların zayi olmasına, öğrenciyi dersten ve alakadarlarını da işten alıkoymak gibi zararlara yol açmıştır. Okullarda bu tür gösteriler yerine ağacın önemini öğretmenler

bilim ve eğitim yoluyla öğrencilere anlatmalıdır. Bizdeki ağaç sevgisizliği bir milli kusur halindedir. Bu eğitimle aşılabılır bir haldir.

XII- Faydadan çok zararı artık sabit olan orman askeri muhafız teşkilatı lağvedilip yerine iyi seçilmiş, iyi aylıklı ve büyük mesuliyetli bir bekçi teşkilatı kurulmalı ve başlarına askerlikten çekilmiş bir komutan getirilmelidir.

XIII- Orman muhafaza askerliğine olduğu gibi, son zamanlarda orman mekteplerine de ilgi artmıştır. Aileler çocuklarını “kazançlıdır” diye bu okullara yönlendiriyorlarmış. “Bu kötü ve yıkıcı niyet ve temayülün önüne geçilmesi” için bu tür mekteplere gizli olarak araştırma yapıp temiz ailelerin çocukları alınmalı, bu bozulmaz bir prensip olarak kabul edilmelidir. Vekillerimizin düşünceleri masum bir çocuğun egosantrizmini nasıl da andırmaktadır. Bu ailelerin çocukları mezun olup ormana gidince “kazanç” peşinde koşmayacakları garantisini mi vermişler!? Ormancı ve gümrükçü personelin yolsuzluğu Türkiye’de fıkralara konu olmuştur.²¹ Sağır sultan bile bu yerlerin zenginleşme ve köşeyi dönme mekânları olduğunu bilir. Masa başı çözümü ile hayalden gerçeğe geçebilir mi?

XIV- Orman suçları işleyenlere verilecek cezalar ağırlaştırılmalı ve bu kişiler mahalli gazetelerle teşhir dilmelidir.²²

İbrahim Dıblan²³ raporundaki bir dilek ve eleştiri de makul ve mantıklıdır. Köylüye ormanlardan yakacak temin için izinler ekim ayı başından itibaren veriliyormuş. Hâlbuki bu aydan itibaren yağmurlar başladığından kesme ve taşıma esnasında vatandaşın çektiği müşkülattan bahsediliyor. Eylül başından itibaren bu izin verilse, köylü havalar müsaitken ihtiyacını halledecektir, üstelik bu günlerde kesilen ağaçların filizlenmesi ihtimali de yoktur, görüşü dile getiriliyor.²⁴

Kocaeli vekillerinin ormanlar hakkındaki bu değerlendirmeleri hükümete sunulmuş ve Ziraat Vekili Muhlis Erkmen tarafından CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal’a hitaben yazılan 23 Haziran 1942 tarihli yazı vasıtasıyla bu görüşlere özetle şöyle cevap verilmiştir:²⁵

“Orman köylüsünün ormanlara zararı bilinen husustur. Orman Kanunu’nun 15. maddesi gereği ormanlık alanların sınırlaması yapılırken mücavir alanlardaki köylünün bu kanun gereği başka yerlere nakli maddesi dikkate alınmaktadır. Kocaeli’de sınırlama yapılırken de bu nakil hususu dikkate alınacaktır.

Bilumum baltalık ve ormanlık alanlardan ormanların senelik tahammüllerinin üzerinde kesim yapılmasına imkân verilmemektedir. Ormanlardan her tülü kesimin fazla yapılmasının ileride vereceği zarar konusunda Orman Umum Müdürlüğü aydınlatma çalışmaları yapmakta, ancak bu kabil faaliyetlere diğer kurumların da katılması beklenmektedir.

Ormanlarımız mevcut haliyle ihtiyacımızı tamamen karşılayamayacağından ithalatın yapılması çok yerinde olur.”

3116 sayılı Orman K. 86. maddesi orman kuranların vergiden 20 yıl müddetle muaf olduğunu amir olduğundan “Kocaeli mebuslarının bu dilekleri (...) nazarı itibara alınmış

21 Anadolu’nun herhangi bir köyünde yaşlı bir köylü kendilerine iyilikler yapmış çok sevimli bir kaymakama’a “oğul biraz daha okusan da ormancı olsaydın ya” dediğini hepimiz biliriz.

22 BCA, CHP K 490.01.0.0/675.284.1, s.59

23 İbrahim Dıblan (1891 Adana- 2 Ekim 1947). TBMM’de V ve VI. dönemlerde Kocaeli milletvekilliği yapmıştır.

24 BCA, CHP K 490.01.0.0/675.284.1. Ormanları bilen bir kişi olarak bu görüşlerde bir idarenin bir de köylünün haklı tarafı olduğunu burada belirtmeliyiz. Yağmurlar başlamadan vatandaşın ormana sokulması yangın riski taşımaktadır. Eylülün özellikle ilk yarısında bu tehlike söz konusudur. Ekimdeki ormancılığın ise tehlikesi, vatandaşın çamurlu havalarda çekeceği çile bir yana ıslak ve çamurlu topraklar üzerinde çalışmak, insan ve hayvanların yürümesi ve odun ve kütüklerin sürüklenmesi esnasında ciddi toprak kaybı, yani insan ve hayvan hareketlerinin sebebiyet verdiği bir erozyon oluşabilmektedir.

25 BCA, CHP K 490.1.0.0/676.285.1, s. 24-25.

bulunmaktadır.”

Ağaç bayramları hususunda, köy ve belediyelerin 5 hektardan az olmamak üzere ağaçlık yetiştirmeleri için teşvik ve bilgi verilmiş, ayrıca ağacı sevdirmek için askerlere ve öğrencilere konferans ve dersler yoluyla tenvir çalışmaları yapılmaktadır.

Orman Koruma Teşkilatı üzerinde bir değişiklik meclisimizin uhdesindedir. Ancak mensuplarının yaptığı iddia edilen yolsuzluklar isim ve yer bildirilerek ihbar edilirse gerekenler şiddetle yapılacaktır.

Ormanları emanet edeceğimiz memurları yetiştirecek orman mekteplerine “*dürüst, ahlaklı ve mazbut ailelere mensup çocukların alınması*” öteden beri vekâletimizin prensipleri arasındadır.

Bu bilgilerden anlıyoruz ki Kocaeli mebuslarının ormanlarla ilgili raporlarını vekâlet ciddi olarak incelemiş, ancak harp halinin verdiği imkânsızlıklar yüzünden yerine getirilemeyecek olduklarını belirtilmiştir. Tabii gerek vekillerin düşünceleri, gerek hükümetin cevabi bilgilerinin hepsi uygulanabilir mi idi? Uzmanlarınca tartışılmalıdır. “*İyi ailelerin çocukları*” rüşvet almasınlar diye “*orman mekteplerine alınmalıdır*” teklifi ve hükümetin bunu “*prensipleri arasında*” görmesi buna örnektir. Sosyoekonomik sorunlar kendi türünden tedbirlerle önlenir. Hâlbuki “*ahlaklı, iyi aile çocukları*” ile bunları önlemeye kalkarsanız, bir süre sonra onların da rüşvet aldıklarını görebilirsiniz. Sadece o türlü kurumlara değil, bütün kurumlara ahlaksızlığın bulaşmaması için elbette “iyi” insanlar alınmalı, ama bu yeterli midir? Buradaki problem ekonomik, kültürel, idari ve sair boyutları olan ve tedavi edilmesi gerekli bir sosyoekonomik yaradır.

Esnaf ve Zanaatkârlar: Yörenin geleneksel el sanatları meşhurdur ve bu dönemde henüz kaybolmaya yüz tutmamışken İktisat Vekâleti 1940 ve 41 yıllarında vilayette dokuma kursları açmıştır. Halkın elindeki eski tip tezgâhların da değiştirilmesinin gerekliliği söylenmektedir. Bu işle meşgul olan vatandaşlara iplik de verilirse hem üretim hem de meslek edinmeleri bakımından yararlı olacaktır. Sorağman, kursların bütün ilçeler ve köylerine yayılmasının gerekliliğini yazmıştır.²⁶ Ancak o günün ekonomik şartlarının buna ne kadar müsait olduğunu belirtmemiştir.

Sanayi: O dönemde az sayıda fabrika bulunan ilde birkaç askeri tesis, Kâğıt Fabrikası, Hereke’de halı ve dokumacılık üzerine çalışan Sümerbank kuruluşları ve bunların dışında bazı özel fabrikalar bulunmaktadır. Bunlardan biri olan İzmit Oksijen-Buz Fabrikası hakkındaki bilgiler manidardır. Bu bölge İstanbul’a yakınlığı, denizle iç içe olması ve limanlara yakın bulunması dolayısıyla çok erken dönemlerde sanayi ile tanışmıştır. Rahmi Apak’ın 8.2.942 tarihli raporunda yörenin sanayi geçmişi ile ilgili güzel bilgiler bulunmaktadır.²⁷ 1931 yılında Akbaş Kardeşler tarafından önce değirmen ve buz fabrikası olarak kurulan, 1935 yılında oksijen ve buz fabrikasına dönüştürülen bir tesis ekonomik hayata büyük katkı yapmıştır. Apak’a göre, evvelce Türkiye’de **96 liraya** “Yahudiler tarafından” satılan oksijen tüpleri bu fabrikanın kurulmasıyla **beş liraya** satılmıştır. Bunun üzerine “*Yahudiler bu Türk müessesesini öldürmek için*” oksijen tüpünü **bir liraya** düşürmüşlerdir. “*Yahudiler nakliyat masrafını zararına olarak ödemek şartı ile İzmit Kâğıt Fabrikası ile Gölcük’teki askeri imalat fabrikasına bir liraya satmışlardır.*” Türk müteşebbislerinin her iki devlet müessesesine müracaatlarında “*biz nereden ucuz bulursak oradan alırsız*” cevabı verilmiştir. Nihayet Türk müteşebbisler Yahudi ile anlaşmağa mecbur kalmışlardır. Bu anlaşma mucibince fabrikaları ayda 20 gün çalışmak ve günde 50 tüp oksijen yapmak yoluna gidilmiştir. Bu yenilir yutulur olmayan iddialara İktisat Vekili Sırrı Day tarafından cevap verilmek üzere CHP Genel Sekreterliğine bir yazı gönderilmiştir.

²⁶ BCA, CHP K 490.01.0.0/675.284.1, s. 68

²⁷ BCA, CHP K 490.01.0.0/675.284.1, s. 91

Oksijen tüpü fiyatlarının rekabet neticesi bir liraya indiğini, buna müdahale etmek için Vekâletin salahiyetinin bulunmadığı anlatılarak, öldürücü rekabete karşı 3003 sayılı kanun projesi yapılmış, ancak asgari fiyat tespitini TBMM kabul etmemiştir. Oksijen fabrikalarının üretim kapasitelerinin memleket ihtiyacından fazla olmasından dolayı bütün ay boyunca değil, dönüşümlü çalışmaları zaruri olduğu söylenmiştir.

Bu sırada İzmit Kimyevi Maddeler Fabrikası da bazı tartışmalara konu olmuştur. Türk Spor Kurumu Güreş Federasyonu reislerinden Seyfettin Berksoy 1940 yılı Mayısında bu fabrikayı kurarak naftalin üretimine başlamıştır. Makinelerini kendi üretmiştir. Ham naftalini Karabük fabrikasından almış, bu ticaret için Karabük ile 10 yıllık bir sözleşme yapmıştır. Fabrikanın yakıp attığı ham naftalinin tonunu 40 liraya satın alıyor, işleyerek bunu vatandaşların ihtiyacını karşılayacak mamule dönüştürüyordu. Vekile göre Körep Kalustyan²⁸ isimli bir Ermeni'nin “şeytanlıkları” sonunda “*Bay Seyfettin fabrikasını tatil etmek mecburiyetinde kalmıştır.*”

“*Bay Seyfettin'in fikrine göre, iktisat vekâletinde yerli küçük sanayi teşebbüslerini koruyacak, tanzim edecek bir büronun kurulması lazımdır.*”²⁹ Vekâlet böyle bir büronun mevcut olduğunu bizzat Sırrı Day'ın kaleminden 30 Nisan 1942 tarihinde bildirmiştir.³⁰

“*İktisat vekaletinde zararlı diğer temayül şu imiş: Herhangi bir yerli müteşebbis bir sanayi işi için mahdut sermayesini ortaya atarak işe başladığı zaman vekalet içinde bu yeni işten yarı anlar veya pek az anlar bazı memurlar kendilerine büyükçe bir titr ve dolgunca bir maaş sağlamak için derhal bu işi devlet eline almak mücadelesini açıyorlar, yerli müteşebbisleri kırıyorlar, fakat kendileri de işi beceremiyorlarmış.*” Bu sözler doğrultusunda bir zihniyet var idiyse, bu Türkiye'deki özel sektör düşmanlığının kaynağını bu bürokrat tavrında göstermiş oluyordu. Bakanlık bu iddialara da cevap vermiştir: “*Fabrika sahibi Seyfettin'in vekâletimizin küçük sanatları himaye etmediği hakkındaki iddiasının mahiyeti anlaşılammıştır.*”³¹ *Herhangi bir şikâyet varsa bunun vekâlete bildirilmesi icap eder, talebi himayeye layık mahiyette görüldüğü takdirde “mevzuat dâhilinde”³² icabının yapılacağı tabiidir.*” Karabük fabrikası için ileri sürdüğü fikirleri de bakanlık anlaşılmaz bulmuş, şikâyetlerini daha açık bildirmesi istenmiştir.

“*Vekâletin hususi teşebbüslere iş bırakmaması hakkında mevcut olduğu iddia edilen temayül de tamamen gayrı varit*” bulunmuştur. Bilindiği üzere sanayi planı ferdin yapmadığı ve yapamayacağı işleri ele almaktadır. Böylece hususi müteşebbislere daima serbest saha bırakılmış, hatta planlanan işlere hususi teşebbüs talip olursa, bunlara dahi müsaade edilmiştir, diye belirtilmiştir.³³

İzmit şehri, Kâğıt Fabrikası'nın kurulması ile birlikte çehresi değişen, kültür, siyaset, ekonomi ve sosyal alanlarda ciddi değişim yoluna giren bir merkez olmuş; göç almaya başlamıştır. Bunun sonucu şehirde kiralar artmaya başlamıştır.

Yörenin diğer bir sanayi merkezi olan Hereke' de bulunan Sümerbank'a ait yünlü kumaş dokuma fabrikasını gezip gördüklerini raporuna yazan Dıblan milli duygusunu “*çok rencide eden*” durumlarla karşılaşmıştır. İstanbul'da kumaş ticareti yapan bazı şirketler “*iktisat vekâletinden almış oldukları müsaadeye istinaden sipariş ettiği kumaş toplarının*

28 Bu bir Ermeni vatandaşın ismidir; ancak Körep diye bir Ermeni ismi duymadık. Belli ki yanlış yazılmıştır, zaten üzeri karalanmış bir haldedir. Soyadı da yanlış yazılmıştı; onu biz düzelttik; ön adın doğrusunu bulamadık.

29 *BCA, CHP K 490.01.0.0/675.284.1, s.91-92.*

30 *BCA, CHP K 490.1.0.0/675.284.1, s. 51-52.*

31 Hâlbuki oldukça anlaşılır eleştirilerdir.

32 İşte asıl mesele bu “mevzuat” hazretleri meselesidir. İşler bürokraside “mevzuat dâhilinde” hapsedilmektedir. Her halde söz konusu fabrikatör bu konularda mevzuatın iyileştirilmesini ve bürokratların engelleyici konumda olmamalarını istemişti. Ama kimi kime şikâyet edeceksiniz ki, bunları okuyan ve değerlendirenler de bakanlık bürokratları idi.

33 *BCA, CHP K 490.1.0.0/675.284.1*

kenarlarına listesini aynen aşağıya derc ettiğim ecnebi adları dokutmak suretiyle ve ecnebi malı olarak piyasaya çıkarıyor.” Bu listede -tex ile biten veya bazı yabancı kelimelerle ifade edilen muhtemelen o zamanın belli marka isimleri yazılmıştır. Burada piyasa ekonomisinin bir hilesi söz konusudur. Reklamı ve tanınırlığı olan bazı markaların taklidi, hatta isim hakkının gaspı ve kaçak üretimi yapılmaktadır. “*Milli duygular*” lafından önce ekonominin gerekleri doğrultusunda sözler edilmeliydi.

Gerek bu işi yapan firma, gerek başkaları Hereke fabrikasına ham olarak almak şartı ile külliyetli sipariş verip, teslim aldıkları bu kumaşları İngiltere’ye gönderip orada apre işlemi yapıldıktan sonra İstanbul’a iade ediyor ve ecnebi markası olarak burada satıyorlarmış. Diğer yerli firmalar da bu işe tevessül edip ürünlerini çok fahiş fiyatlarla “*Avrupa Mali*” olarak piyasaya sürüyorlarmış. Kalitesini ispat etmiş ve tanınmış markalarınız yoksa piyasa mantığı bunları yapar, diğer bir ifade ile herkes ürününü tanınmış bir ad ve marka ile piyasaya sürmek isteyecektir. Bu normal bir haldir; ama bizde piyasa mantığının o dönemde ne kadar kusurlu olduğunu ve milletvekillerinin her şeyi devlet yapmalı anlayışı altında piyasa mantığından ne kadar habersiz olduklarını bu örnekte görüyoruz.

İbrahim Dıblan bu konuda çözüm olarak “*yerli fabrikalarımızda dokunan bütün kumaşların, dokunmuş buldukları fabrikanın adını taşımalarının, icap ederse bir kanunla mecburi tutulması, hem halkımızın aldanmasına mani olur, hem de yerli sanayimizi tanıtmış oluruz*” görüşünü yazmıştır.³⁴

Ticaret: Kocaeli’de o yıllarda ipek kozası yetiştiriliyordu. Ancak tüccarların bu ürünü halktan alırken oldukça keyfi davrandıklarına dair bilgiler milletvekillerinin kulağına gelmişti. Köylünün ipek kozası satışı ile ilgili şikâyetleri de sınırsızdı. Benzer şikâyetler pancar ekim ve satışında da geçerlidir. Yöreye münhasır bir bilgi de Kocaeli ve Sakarya çevrelerinde halkın “*dağ çayı*” dediği bir ürünle ilgilidir. Fakir halk bunu toplayıp satar ve maişetinin bir kısmını bunun ticaretinden kazanırmış. 1942 yılında köylüler 50.000 kilonun üzerinde ürün toplanmış ve tam satılacakken “*çayın inhisar maddesi olduğundan hakikaten çay olmayan bu gibi nebatların alım ve satımını men eden kanun meriyete girince, kanun ahkâmına uyarak halk bu yaprakları inhisar idaresinin kontrolüne vermiş bulunuyor. Kanununun meriyete girmesinden önce büyük emeklerle toplanmış olan bu yaprakların beher kilosuna münasip bir bedel takdir ettirilerek tazmini ile bu yaprakların imhası*” istenmiştir.³⁵ Burada Tek Parti devletçiliğinin gerçek bir anti ekonomik tavrı ve başlarına iş alacakları bir işgüzarlığı söz konusudur. Bu bitki halk sağlığına zararlı ise, sağlık ve ticaret bakanlıkları eliyle hükümet yasaklar ve mesele hallolunur. Zararlı değilse dağ bitkisini önce “*çay*” sayıp “*çay da inhisar maddesidir*” diye tekelin bu işe müdahale etmesi, sonra da bu bitkinin “*hakikaten çay*” olmadığını söylemesi gibi tuhafıklar anlaşılır bir şey değildir. Çay mıdır, değil midir? Karar vermek, vatandaşın her alıp sattığı otu denetlemek devletin işi midir? Yani Ankara diyor ki, ‘benden izinsiz dağlardan ihlamur, kekik, çayırlardan papatya, derelerden ısırğan otu ve ebegümecei toplayamazsın! Hatta benden izinsiz nefes alamazsın!’ Beylerimiz böyle şeylerle ilgilenirken, ilgilenmeleri gereken işleri ihmal edip, halkı bazı çıkarıcıların insafına terk etmişlerdir. İstanbul Hali’ndeki veya aşağıdaki paragrafta görülen uyanıklar gibi.

İzmit’te o yıllarda milli ekonomiye katkısı olsun diye bir yerli mallar pazarı açılmış, ancak bazı muhtekirlerin ve fırsatçıların menfaat alanına dönüşmüştür. Bu pazarda fiyatlar piyasanın yarısı kadar olmasından dolayı, bazı ihtikâr erbabı yerli mallar mağazasında kalabalık oluşturup bütün malları alıp piyasada iki misli fiyatla satmaktadırlar. Bu mallar

34 BCA, CHP K 490.01.0.0/675.281.1

35 BCA, CHP K 490.1.0.0/676.285.1

doğrudan halka mahalle, hane ve nüfus kaydına göre yapılması gerekir.³⁶ Bu vatandaş dileği karşısında müfettiş Hamit Selgil³⁷, Yerli Mallar Mağazası'nın Kâğıt Fabrikası'nda bir satış şubesi açması halinde, en azından işçiler ve yakınlarının oradan alışveriş yapacağını ve karaborsanın bir nebze de olsa önlenebileceğini yazmıştır.³⁸

Mali Konular: Halk ve üretici kesim birçok vergi ve fiyat konularında şikâyetçi olmaktadır. Keten tohumu vergilendirilmesini buna örnek gösterebiliriz. Bu ürün 04.06.1943 tarih ve 4429 sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu gereği tarlada tahmin usulü ile vergilendirilmekte idi. Fakat kanun çıktığı anda ürünlerin hasad zamanı geçmiş, dolayısıyla hasat çoktan sona ermiş olduğundan üreticiler sanki vergi kaçırmış duruma düşmüş görülmüyordu. Vergi kanununun ilk çıkış yılı olduğundan geçici bir madde ile 'bu yıl hasadı yapılmış olan ürünler şöyle vergilendirilecektir veya vergiden muaftır' gibi bir uygulama bekleniyordu. Ürünü tarlada uzun süre bırakmak, dökülüp mahvolmasına yol açacağından ilk yıl olması hasebiyle verilen cezanın kaldırılması istenmiştir.³⁹ Bu vergiden şikâyetçi olanların çok kararlı ve makul düşünceleri sürdükleri görülmüştür. Köylü verginin ağırlığını artık unutmuş, vergi olarak ödemek zorunda olduğu ürünü en yakın merkeze götürdüğü zaman başka bir kazadan gelmiş ise orada 2-3 gün bekletilmekteydi. Hâlbuki tersi olmalı uzaktan gelen misafirlere zaman bakımından öncelik tanınmalıydı. Aslında vergi alınacaksa, vatandaşın bulunduğu yerlerde tahsilâtı yapılmalıydı. Üretici mahsulünü hayvanına yükler, -hayvanı yoksa hayvan kiralar- bir günde komşu kazaya gider, 3 gün orada sıra bekler ve bir günde de geri gelirdi. Bu uygulamalardan dolayı Toprak Mahsulleri Vergisi köylüyü ve halkı tarihte en çok ezen vergidir.

Şehircilik: Araştırmamıza konu olan yıllarda Kocaeli Kağıt Fabrikası, Sümerbank Hereke ve Gölcük askeri tesisleri bir cazibe merkezi olmaya başlamıştı. İzmit'te fabrikalar ve deniz müesseseleri yapılıp ve İstanbul- Anadolu transit nakliyatı İzmit'e intikale başladıktan sonra nüfus artarak 30 bine yaklaşmıştır. Bunun sonunda işçi sınıfı yoğunlaşmış, İzmit mesken ve gıda ürünlerinde pahalı illerden biri haline gelmiştir.⁴⁰ Bu dönemde İzmit'in büyük ölçüde bir mesken buhranı ile karşılaşacağı belli olmuştu. Ev yokluğu ve kiraların yüksekliği o zamanlarda bile halkı bıktırmıştır. İzmit'e dışarıdan gelenler bir oda bile bulamamaktadırlar. Bu ev buhranının giderilmesi ve ihtiyaçların karşılanması ile İzmit'in gelişmesi hızlanacaktır. Vekillere göre Belediyenin bu müşkülü halletmesi mümkün değildir, ancak bir yapı kooperatifi kurularak veya kurulmuş kooperatiflerle anlaşarak inşaat malzemesi temininde kolaylık sağlaması mümkündür. 1940'ların harp yıllarında bu türden zorluklar ancak bu yolla halledilebilirdi. Belediye ve hükümetin bu konuyu ele alması beklenmekteydi.⁴¹

1937 yılında İzmit Belediyesine yazılan altyapının iyileştirilmesine dair dileklerde şu talepler göze çarpmaktadır:⁴² *“Mahallelerde tulumba teşkilatının canlandırılması, pis suların açıktan akıtılmaması, yukarı pazarda duvarlardan düşen taşların kaldırılması, ihmal edilen temizlik işinin düzeltilmesi, Eski Hamam önüne kaldırım yapılması, Balaban Suyu'nun şehre getirilmesi, Çene Suyu'nun halka parasız verilmesinin temini, mümkün olduğu takdirde pazarın haftada iki defa kurulması, İzmit ve Suadiye pazarlarının aynı gün yapılmamasının temini, Harap bozuk yolların onarılması, bunlardan bir kısmının elektrikle aydınlatılması, şehre kafi cereyan verilmesi, bir kısım mahallelerde çeşme yaptırılması.”*

36 BCA, CHP K 490.1.0.0/676.286.1

37 Ahmet Hamit Selgil, (1902, İstanbul- 8 Aralık 1989), Tıbbiye Mezunu asker ve siyasetçi, TBMM VII. dönem Afyon ve VIII. dönem Ankara milletvekili.

38 BCA, CHP K 490.1.0.0/676.286.1 s. 69

39 BCA, CHP K 490.1.0.0/676.286.1

40 BCA, CHP K 490.1.0.0/675.284.1, s. 68

41 BCA, CHP K 490.1.0.0/676.286.1

42 BCA, CHP K 490.01.0.0/675.280.1

Çalışma Hayatı: İzmit deniz üssü ve fırka merkezi olduktan ve Kâğıt Fabrikası açıldıktan sonra süratle gelişmiş, şehrin kültür seviyesi hızla yükselmiştir. Bunlar yöredeki iş anlayışını ve çalışma hayatını da etkilemiştir. Bazı köylerde el tezgâhları vardır ve iplikten muhtelif dokumalara kadar yerli ekonominin görünmez aktörleridir. Ancak pamuk ipliği bulunmadığından bu tezgâhlar atıl halde durmaktadır. Taşköprü nahiyesinin köyleri kendilerine iplik temin edilirse üretime başlayacaklarını bildirmişlerdir.

Parti teftiş talimatnamesinin onuncu maddesine göre teftiş edilen kurumlarda ve esnaf arasında mahalli ve milletlerarası akımlar yoktur. Ancak Kâğıt Fabrikası'ndaki işçiler arasında bulunma ihtimali bütün teftişlerde kaydedilmiştir. İzmit o yıllarda iç ve dış göç almaya başladığından halk arasında şu memleketten bu memleketten diye ayırım vardır. Bu parti yayınlarına ve teftiş raporlarına da bulaşmıştır.

Sağlık: Fabrikalar, deniz müesseseleri ve transit yollar üzerinde olması sonucu nüfusun artmasıyla birlikte İzmit'in küçük devlet hastanesi mevcut haliyle ihtiyacı karşılayamaz olmuştur. 1942 yılında *“sokaklarda kalan ve uzak yerlerden gelip hastane kapısında can veren hastalar vardır. Sığınacak bir yer bulamadığı için şehir kenarında boş bir samanlıkta aç ve bakımsız ölen ve kokan da olmuştur.”* Durumun nezaketini takdir eden Vali Ziya Tekeli memleket hastanesini programa almış, tahsisatını bulmuş ve arsasını da almış olduğu halde sırf beton demiri bulunmadığından inşaat geri kalmıştır. Bazı yerlerde yeni mektep binaları yapıldığını gazetelerden duyuyoruz. Bunlar gibi İzmit Hastanesi için 25 ton demir bulursa hastaneye başlamak kabil olacak ve memleketin büyük bir yarası kapanacaktır.⁴³

Kocaeli 1930 ve 1940 yıllarında sıtma ve frengi salgınından muzdariptir. 30'ların ortalarında İzmit yakınlarında pirinç ekimi başlamış ve bu çevredeki halkın yüzde 80 kadarını sıtma ve tropika gibi hastalıklara duçar etmiştir. Daha sonra hükümet şehir yakınında pirinç ekimini yasaklamış ve hastalıklara karşı gereken sıhhi tedbirleri de almış ve halk bundan gayet memnun olmuştur.⁴⁴ Kandıra'nın köylerinde ve bilhassa Akçaova nahiyesinde frengi özellikle çok yaygın görülmektedir. Akçaova'nın deniz kenarında balıkçılık ve kömürcülükle iştigal eden ve İstanbul ile temasta bulunan köyleri bu hastalığın nâkili olmuşlardır. Kayıtlı olarak Akçaova'da 194, Salmanlı'da 49, Şeyhler'den 81, Kandıra merkez'de 140, nefsi kasabada 140 frengili olduğu belirtilmiştir.⁴⁵

Gölcük'ün bir mahallesi olan Değirmendere'de 1930'larda verem salgını haldedir. Hükümetin ve belediyenin bir doktoru bulunmadığından mücadele yapılamamaktadır.⁴⁶

30 ve 40 'lı yıllarda sıtmaya karşı önlem talepleri çok sıkça yapılmaktadır. Sıtma en çok şikâyet edilen hastalıktır. Satın alınmış olan ekskavatörlerle bataklıkların kurutulmasına çalışılmakta ise de, mevcut bütün bataklıkların kurutulmasına imkân bulunmadığı için, bu hastalığın önüne ancak mikrobu tamamen imha etmekle kabildir. İzmit Memleket Hastanesi'nin ıslahı, nahiyelere sıhhat memurları verilmesi gibi dilekler de yapılmaktaydı.⁴⁷

İzmit'in Derbent nahiyesinde 3000 dönümlük bir bataklık alan sıtma yuvasıdır ve hükümet bu arazinin kurutma işini bir vatandaşa vermiş, ancak o şahıs kurutmayı yapmadığı gibi, araziyi kendi zimmetine geçirmek için mahkemeye başvurmuştur. Dahiliye Vekaleti ile mahkeme ve köylüler bu arazi üzerine ihtilafa düşmüşler ve köylüler mağdur edilmiştir.⁴⁸ İlde bulunan bazı bataklık arazilerin kurutulması hem sıtma ile mücadele açısından hem de yeni tarım alanları kazanmak bakımından önemlidir. Ancak bu bataklık kurutma işi ilin

43 BCA, CHP K 490.1.0.0/675.284.1, s.68

44 BCA, CHP K 490.1.0.0/675.280.1

45 BCA, CHP K 490.1.0.0/675.283.1

46 BCA, CHP K 490.1.0.0/675.280.1

47 BCA, CHP K 490.1.0.0/675.280.1

48 BCA, CHP K 490.1.0.0/675.283.1

imkânlarıyla başaramayacağından merkezi hükümetin buna destek vermesi gerektiğini ifade etmiştir.⁴⁹

Karamürsel’de Çavuş Çiftliği ve civarında bulunan bataklık yüzünden o mıntıkada sıtma vardır. Pamukova ve Mudurnu Bataklıklarının kurutulması ile ilgili projelerin hazırlandığı, ancak “*vekâlet kadrosunda bulunan fen memurlarının birçoklarının askerde bulunmaları hasebiyle, su işlerinin bu mıntıkada daha fazla*” çalışamayacağı, ancak ileride Kocaeli bataklıklarının tetkikine başlanacağı Hükümet’ten Genel Sekreterliğe yazılmıştır.⁵⁰

Eğitim: O dönemde Kocaeli eğitim alanında oldukça geri durumda bulunmaktaydı. İ. Dıblan’ın 29. 9 1939 tarihinde yazdığı teftiş raporundaki şu ifadeler bunu göstermektedir: “İlk mektepler ihtiyacı tamamı ile tatmin etmiyorsa da şimdilik *kâfi* görülebilir. Muhtelit bir ortamektebi var. *Fakat lisesi bulunmadığı için bu tahsil derecesini yapmak isteyenler çok müşkülât çekiyorlar. Fakir olanlar bu tahsilden büsbütün mahrum kalıyorlar. Orta halli olanlar Sayın Nafia Vekilimiz Ali Çetinkaya’nın yüksek himmet ve müsaadeleriyle ayda üç lira gibi çok cüz’î bir ücret mukabilinde her gün İstanbul’a kadar gidip geliyorlar. Vilayet merkezinde bir lise açtırılmasını maarif vekilimizden bilhassa bekler ve rica ederim.*” Bu yıllarda nahiye merkezlerinde ve bazı büyük köylerde ilkokul vardır. Lise bulunmadığından tahsil yapmak isteyenler için İstanbul’da bir yurt açılmıştır. Bu yurttan yüksek tahsil gençliği de faydalanmaktadır. Karamürsel’de beş sınıflı bir ilk mektep varsa da, devam eden 400 öğrenciye dar gelmektedir.⁵¹

19 Kasım 1943 tarihli CHP İzmit Kongresinde maddeler halinde hükümete sunulan dileklerden yirincisi İzmit’te bir lise açılmasına yönelik olan dilekti.⁵² Bu kongrede “*devamlı söz verilmekte, bir türlü bu kalabalık şehre lise açılmamaktadır*” şeklinde şikâyetler dile getirilmiştir. “*Vilayet idare heyetinde bile lise ve yüksek mektep mezunu bulunmayan bu şehirde*” ifadesi her şeyi anlatmaktadır. Şehrin ortasında bugün deniz komutanlığı olarak kullanılan bir eski Fransız Lisesi vardı. Komutanlık oradan başka yere taşınmalı ve o binada İzmit Lisesi açılmalıdır.⁵³

Gölcük’ün bir mahallesi olan Değirmendere’de beş sınıflı bir ilkokulun varlığından memnunlar. Kandıra’da bulunan ve ihtiyacı karşılayan bir binanın duvarlarında oluşan çöküntüden dolayı Nafia Müdürlüğünün raporu ile bu binada eğitime izin verilmemiştir. Tamirat için 3 bin liraya ihtiyaç olduğu, o miktarın da ilin bütçesinde bulunmadığı gerekçesi ile 20 bin liraya mal olan binanın çürümeye terk edilmesi Dıblan’ı rahatsız etmiş ve Maarif Vekilinin yardımını istemiştir.

Sosyal Hayat: Yöre o yıllarda göç almaya başlamış olduğundan farklı memleketlerden gelme farklı kültürde insanlar bir arada yaşamaktadırlar. Bu yönüyle sosyal hareketlilik çok yavaştır. Çünkü her göçmen grubu kendi içine kapalı bir yaşantıyı tercih etmektedir. Birbirlerine fazla güvenmedikleri gibi hükümete de pek güvenmemektedirler. 1938 ve 39 teftişlerinde yaptıkları taleplerin hiç birisi karşılanmayınca, 1940 teftişinde Gebze Molla Fenari nahiyesinde partililer hiçbir talepte bulunmamışlar, bunu açıkça söylemişlerdir.⁵⁴ Diğer bir ifade ile Tek Parti laçkalığı vatandaşın ümitlerini bitirmiş, onları siyasetten ve Parti’den soğutmuştu.

49 BCA, CHP K 490.1.0.0/675.281.1

50 BCA, CHP K 490.1.0.0/676.284.1, s. 48

51 BCA, CHP K 490.1.0.0/675.280.1

52 O zamanki Kocaeli’ye şimdiki Sakarya İli de bağlı olduğuna göre bu iki ilde, hatta Bolu ile birlikte üç ilde tek bir lisenin bulunmaması büyük eksikliklerdir. Sadece Arifiye Eğitim Mektebi vardır ve 1940 yılında Köy Enstitüsüne çevrilmiştir. Halktan mektep vergisi alındığı halde Cumhuriyetin ilk 20 yılında bu üç ilde lisenin açılmaması söylendiğinin aksine Tek Parti hükümetlerinin eğitim ve yatırımlar konusunda ne kadar başarısız olduklarını göstermektedir.

53 BCA, CHP K 490.1.0.0/676.286.1

54 BCA, CHP K 490.1.0.0/675.283.1

Halk arasında ırkçı veya etnisite temelli yorumlara ciddi bir eğilim vardı. “*Muhtelif bölgelerinde Laz, Çerkes, Abaza ve Gürcü dilleri konuşulan bu vilayetin irfan seviyesini yükseltip Türk hars ve kültürünü tamamlamak bir vazifedir.*” Hamit Selgil, Parti’nin 19 Kasım 1943 tarihli merkez Kaza Kongre’sindeki 49. dilekle ilgili olarak “*bir Ermeni mütegalibenin köylünün elinden almak istediği arazi*” ifadesini kullanmıştır. Söz konusu dilek şöyledir: “*Hikmetiye köyünün mutasarrıf olduğu araziden bir kısmı Ermeni’den dönme Remzi Mende tarafından tesahup edilmek istenilmekte,(...)köylü senelerden beri mahkemelerde*” uğraşmaktadır.⁵⁵ Burada görülüyor ki, bir vatandaş ihtida etmiş olduğu halde vekil tarafından hâlâ “*Ermeni*” olarak adlandırılıyordu. Hâlbuki halk bile en azından “*Ermeni’den dönme*” ifadesini kullanmıştı.

Ermenilerle ilgili halk arasındaki algının Kocaeli yöresinde nasıl olduğuna dair de elimizde bir ilgi mevcuttur. Tekirdağ mebusu ve Kocaeli bölgesi müfettişi Rahmi Apak 15 Haziran 1942 tarihli raporunda Tek Parti devri şartlarına göre oldukça cesur sayılabilecek eleştirilirlenlerini şu cümlelerle yapmıştır:⁵⁶ “*Bahçecik denen mevki bundan otuz yıl önce beş altı bin nüfuslu bir Ermeni medeniyet merkezi idi. Bütün sokakları kaldırılmış, İstanbul evlerinden daha güzel evlerle süslenmiş, şehrin kanalizasyonu yapılmış ve İzmit’e güzel bir şose ile bağlanmış idi. İpek böceği şehrin başlıca geçim ve gelir kaynağı idi. Altı yedi kadar ipek fabrikaları vardı. Şimdi otuz yıl sonra bu medeniyetin yerinden yeller esiyor. Bugünkü nüfusu 1800’dür. Ermenilerin bıraktıkları güzel konakların mühim bir kısmı yıkılmış, kanalizasyon bozulmuş, kaldırımlar harap olmuş ve İzmit-Bahçecik şosesi ise araba işlemez bir hale gelmiştir. Halk alabildiğine tembeldir. Tütün, mısır ve buğdaydan başka bir şey ekmiyor ve zamanın büyük bir kısmını kahvehanelerde geçiriyor. Hava güzel, su mükemmel, zenginlik kaynağı olan toprakları yerli yerinde. 18 Yıllık cumhuriyet devrinde hiçbir vali elini uzatıp buraya dokunmamış ve hiçbir umran eseri yaratılmamış. Adeta bir yüz karası.*”⁵⁷ Apak’ın valileri suçlamasını anlıyoruz, kendisini seçimsiz bir sistemle milletvekili yapan “Şef”lerini ve onların hükümetlerini suçlayamayacağına valiye vurmak kolaydır!

İzmit Sosyal hayatındaki en önemli hususlardan biri kamu görevlilerinin yolsuzluk ve istismarı ile ilgili vaziyetler ve bunların sonuçlarıdır. Bu konuda yüzlerce şikâyetlere örnek olsun diye Parti’nin 1943 İl kongresinde Nebihoca köyü için yapılan şu dilek herhalde çok manidardır: “*Orman muhafaza erleri fena bir itiyada alışmaktadır. Çok saf ve temiz bir şekilde askerlik vazifesine başlayan bir er üç dört ayda değişmekte ve odun kömür işi yapan köylünün haraçgüzarı olmaktadır. Bu hal çok açık ve çok acıktır. Buna derhal ve kat’î bir son verilmesi temennisi*” dile getirilmiştir.⁵⁸ Bu belgede farklı sayfalarda orman muhafaza memurlarının yolsuzlukları ve hatta organize kereste kaçakçılıklarından bahsedilmektedir.⁵⁹

İzmit’in 1940’lardaki sosyal, ekonomik, idari, mali, eğitimsel ve kültürel durumlarını kavrayabilmek için 19 Kasım 1943 tarihli CHP Merkez İlçe Kongresi’ndeki partili vatandaşların dilek ve temennilerine bakmak gerekir. Bu kongrede 112 adet dilek ve şikâyet kayda geçirilmiş ve ilgili makamlara sunulmuştur.⁶⁰ Merkezin dilek ve talepleri olduğu gibi, ilçeler ve bazı köyler adına bile talepler yapıldığı görülmektedir. Genel şikâyetler olarak sıtmaya karşı bataklık ıslahı ve kinin talebi, diğer salgın hastalıklarla ilgili talepler

55 BCA, CHP K 490.1.0.0/676.286.1

56 BCA, CHP K 490.1.0.0/675.284.1

57 Hamasetin Türkiye’ye neler kaybettirdiğinin ifadesi ve itirafı gibi sözler. ‘Ermenilerin sürülmesinden sonra onların bu mamur beldesini böyle harabeye çevirdik’ diyemiyor da, “hiçbir vali buraya el atmadı” diyor. Vali el atsa ne olacaktı? El attıkları yerleri çok mu imar ettiler? Ermeniler zamanındaki imarı valiler mi yapmışlardı? “18 Yıllık cumhuriyet devrinde hiçbir umran eseri yaratılmamış” imiş! Mevcudu tahrif etmeseydik yeterdi!

58 BCA, CHP K 490.1.0.0/676.286.1, s.60

59 BCA, CHP K 490.1.0.0/676.286.1, s. 11-13.

60 BCA, CHP K 490.1.0.0/676.286.1

ve Memleket Hastanesi talebi, köylere sıhhat memuru gelmiyor şikâyeti, başta ormancılar olmak üzere kabzımallar ve bazı memurların yolsuzlukları, okul yapımı ve öğretmen talepleri, İzmit gibi bir büyük şehirde lise bulunmamasından yakınma ve bir lise açılması, İzmit'te bir sanat okulu açılması, şeker pancarı ekimine müsaade edilmesi, Demiryolunda Erman Lokanta bahçesinde geç saatlere kadar içki âlemi yapılmasından çevredeki ailelerin rahatsızlık duymaları, söz konusu içki âleminin men edilmesi, İzmit'te bir hayvan emtia panayırının açılması, yol yapımı, içme ve kullanma suyu temini, elektrik talepleri... Bu taleplerin bazıları yazımız içinde değerlendirilmiştir. Ancak bazıları da var ki o zamanki “*her şeyi devlet yapmalıdır*” anlayışının göstergesidir. Bunlardan bazıları: Sellerin credit mahallesine getirdiği toprakların temizlenmesi, hayat pahalılığını azaltmak için kontrolün artırılması, Çene suyunun daha muntazam tevzii, mezbahaya bir baskül alınması, Eski hamam yerinin düzeltilmesi, Kayabaşı aralık sokağındaki yığınların kaldırılması, Bağçeşme semtine bir umumi hela yaptırılması, birçok yere çeşme yapılması, bazı yollara dökülen taşların kaldırılması...

Bürokrasi: Rahmi Apak 15 Haziran 1942 tarihli bir önceki raporunda vali, vali muavini ve belediye reisinin Kocaeli’de yolsuzluklarından şikâyet etmişti. “*Ahlak bakımından çok aşağı bir durumda bulunan Vali Muavini ... 'in yolsuzlukları ve Belediye reisi ile birlikte Kaza idare heyeti reisi (...) aleyhinde suç tertip ve isnadına kadar giden kötü hareketleri hakkında maruzatta bulunulmuş olduğundan bu vadede işi uzatmayarak vali, vali muavini ve belediye başkanının tarzı hareketlerini kati surette tespit ederek (...) aydınlatmak için Vekâletçe kuvvetli bir müfettişin İzmit’e gönderilmesi lazımdır.*”⁶¹ Parti, Apak’a göre Kocaeli’de kötü ellerdedir. Belediye ve Parti birbirine hâkim kişiler, hasım “*iki ordugâh*” gibidir. Belediye Reisi ve arkadaşlarının çoğu Vekil’e göre itimada layık olmayan kişilerdir. Reis “*zeki, fevkalade hitabet kabiliyetli, mücadelecî bir arkadaştır. Fakat yalancıdır. Sıkılması azdır. Utanması noksandır, küstaktır. Suiistimallerle ilişkilidir. Binaenaleyh belediye reisliğinde bulunması ve Halk Partisi idare heyetlerinde vazife verilmesi katiyen doğru değildir. Eski vali Hamit Özkay zamanında celp edilen müfettişlerce belediye işleri yüzünden 12 kadar maddeden dolayı mahkemeye verilmiş olup her ay bu maddelerden birisi veya diğerinin beraatı için uğraşmaktadır. Son zamanlarda dedikoduyu mucip bazı hareketleri devam etmektedir. Belediyeye ait gazinoda komisyon yaptığı ve bu gazinonun 600 lira tutan yıllık elektrik sarfiyatını belediye meclisi kararıyla affettirdiği söylenmektedir. İzmit Valisi Bay Ziya Tekeli’nin yakın sevgi ve güvenini sağlamış olduğundan gaz tevzii, kumaş tevzii ve sair gibi işler kendisine verilmekte ve bu münasebetle birçok haksız hareketler şayi olmaktadır. Belediye intihabı yaklaşmakta olduğundan (Reis)... ‘in taraftar kazanmak için bu tevzi işlerinde kayırcı davrandığı söylenmektedir.*”⁶² Daha böyle bir sürü iddialar...

Köyler hakkında da şikâyet ve kayıtlar raporlara girmiştir. 31.1.1938 tarihli teftiş raporundan⁶³ şunları alıyoruz: “*Halkımızın köy kanununun köylülerden alınmasına amil olan köy kalkınma parasının suret-i tevzi ve tahsilindeki yolsuzluğun önüne geçilmesi hakkında haklı dilekleri*” dikkate alınmalıdır. Bu konuda Kocaeli’de de şikâyetler olmaktadır.

Kocaeli’de görevli kaymakam ve nahiye müdürleri müfettişlerden oldukça kötü not almışlardır. Hastalık, tembellik, zati teşebbüs fikdanı, enerjisizlik, beceriksizlik, lakaydilik ve anormallik gibi noksanlarla kırtasiyeciliğe kapılmış ve sadece kendilerini yukarıya beğendirme derdindeler. Halka ve ülke işlerine bir hizmetleri yoktur.⁶⁴

61 BCA, CHP K 490.1.0.0/275.1102.1

62 BCA, CHP K 490.1.0.0/675.284.1, s. 9-10.

63 BCA, CHP K 490.1.0.0/675.280.1

64 BCA, CHP K 490.1.0.0/675.283.1, s.28,51.

Altyapı ve Şehircilik: CHP İzmit Merkez İlçe kongresinde 19 Kasım 1943 tarihli dilek ve temenniler İzmit ve ilçelerinin sosyoekonomik durumunu şehircilik ve diğer altyapı vaziyetini bütün ayrıntılarıyla ortaya koymaktadır. Birçok köyün ismi ile ihtiyaçlarının listesini burada görüyoruz. Bu rapor baştan sona bir yolsuzluklar ve ihbarlar listesi gibidir.⁶⁵ Dönem altyapı yatırımları bakımından yurdun her yeri ile aynı kaderi paylaşmaktadır. Acil yatırımların bile yapılmadığı, hatta partililerin bile daha önceleri söyleyip de yaptıramadıkları dilekleri için tekrar söylemekten imtina ettikleri raporlara girmişti. Devlet ve kurumlarının yatırımları şöyle dursun, kendilerinin verdikleri hasarlarını bile telafi etmiyorlardı. Karamürsel'in Ereğli köyündeki iskeleyi DDY Tayyar Vapuru bir kaza eseri olarak yıkmış, zararı Münakalat Vekâleti de kabul ettiği halde yapmamışlar, başka devlet kurumları da oralı olmamışlar, halk uzun süre çeşitli makamlara derdini boş yere anlatıp durmuştur.⁶⁶

1942 raporlarında Kocaeli'nin yollarının yapılmakta olduğu, artık köylülerin de araba kullandıkları, İstanbul'a ve Bursa'ya bağlanan İzmit'in bu sayede gelişeceği belirtilmiştir. Aynı şekilde İzmit-Sakarya, İzmit-Yalova, İzmit-Geyve yolları hem üzerlerindeki köprüler, hem de yolların tamamlanması işi Nafia Vekâleti'nin tahsisatı yetersiz olduğundan Vilayet imkânları da seferber edilerek tamamlanmıştır. Bu konuda Vali Ziya tekeli büyük gayretlerle çalışmaktadır.

Ali Dikmen ve Fuat Sorağman'ın 24 Mart 1942 tarihli raporlarına⁶⁷ göre Anadolu demiryollarının yeni tarifesi Kocaeli taşımacılığına büyük darbe vurmuştur. Eski tarifede insanlar İstanbul-Kocaeli-Sakarya hatlarında gününbirlik seyahat yapabilirken, yeni tarife buna imkân vermemekte idi. Halkın şikâyetleri sürmektedir. Eski tarifede hat boyunca gerek İstanbullular, gerek Kocaelililer aynı gün içinde vilayeti bir günde boydan boya gidip geliyorlardı. Yeni tarife ile buna imkân kalmamıştır. Yolcunun yoğun olduğu saatlerde tren seferleri konulması istenmiştir. Ek seferler konursa bu problemlerin halledilebileceği belirtilmiştir.

Vilayet imkânlarıyla bozuk yolların düzeltilme imkânı olmadığını söyleyen müfettiş, İzmit-Gölcük- Tuzla yolunun derhal yapılması gerektiğini belirtmiştir.

Türk şehirciliği ve mimarisi bakımından önemli olduğunu düşündüğümüz bir eleştiriyi de örnek olarak kaydediyoruz: Afyon Mebusu Hamit Selgil şöyle yazmış. *“Halkevi binası yeni, büyük, deniz kenarında ve etrafı açık olmak dolayısıyla ferahlıca bir binadır. Yalnız binanın hususiyeti deniz kenarında olduğu halde deniz göstermemek için⁶⁸ mimarının elinden geleni yaparak muvaffak olmasıdır. Penceresiz sinema binası denize muvazi her gün oturulup çalışılacak, konuşulacak olan salon, odalar kısmı denize amud olarak konulmuştur. Yukarı katın denize bakan odalarının önü bir hol halinde bırakılmak ve pencerelerin tam göze gelecek yerleri kalın beton mâniyalarla süslenmek suretiyle denizi seyretmek imkânsız hale gelmiştir. Deniz cephesinin önü güzel bir rıhtım ile süslüdür. Binanın rıhtıma kadar olan kısmını Belediye bu sene bahçe haline getiriyor. Şimdiye kadar tren yoluna muvazi olan ana caddeden görülmesine bir takım eski dükkânlar ve binalar mani oluyordu. Belediye bu dükkânları istimplâk ederek binanın önünü açmıştır. Bu istimplâk henüz tamamlanmamıştır. Ana cadde ile bina arasında mimarisi olmayan ve yakın bir zamana ait olup Rum ustalar tarafından iki katlı bir Rum mektebi şekline benzetilerek yapılan bir cami vardır. Bu caminin de yıkılması hakikaten çok iyi olacaktır.”⁶⁹*

65 BCA, CHP K 490.1.0.0/676.286.1, 60-70. Bu konuda Ağaoğlu Ahmed Bey cumhuriyet bürokrasi kültürünün Osmanlı'dan miras ve hiç değişmemiş olduğunu belirtmiştir. Ona göre halka tepeden bakan Bab-ı Âli kültürü Anadolu'da değişmeden yaşamaktadır. Bkz. Fahri Sakal, *Ağaoğlu Ahmed Bey*, TTK Yay, Ankara 1999, s. 207-208; Ağaoğlu Ahmed, *Gönülsüz Olmaz*, Ankara 1941.

66 BCA, CHP K 490.1.0.0/675.283.1

67 BCA, CHP K 490.1.0.0/675.284.1, s. 63-65.

68 Bizim mimarlar ve mühendisler bu konuda gayet mahirdirler.

69 BCA, CHP K 490.1.0.0/676.286.1, s.69-70. Acaba söz konusu cami'in yıkılma isteğinin gerçek sebebi “Rum mektebi”

Sonuç

Kocaeli İlindeki sosyoekonomik hayat 1930'ların sonlarından 1943 yılına kadar geçen dönemde CHP milletvekillerinin ve müfettişlerinin raporlarına böyle yansımıştır. İl bu dönemde göç almaya başlamış olduğundan farklı kültürlerin kaynaşma(ma) problemleri görülmektedir. İş hayatında Musevi ve Ermenilerle Balkanlı, Karadenizli ve başka yörelerden gelen insanlar geleceğin kozmopolit İzmit'ini oluşturmaya hazır halde görülmüştür. Orman tahribi ve koruma memurlarının yolsuzluğu, tarımda yeni türlerin denenmesi, tohum ıslahı çalışmaları, bataklık kurutma ve heyelan önleme gayretleri hem tarım, hem de sıtmaya çare olarak yapılmaktadır. Cumhuriyet kurulalı 20 yıl olduğu halde hala İzmit'te ve il genelinde bir lise açılmış olmaması, erken Cumhuriyet döneminin yatırımlar konusundaki başarısızlığını göstermektedir. Üstelik halktan okul vergisi devamlı alınmıştır. İlde ulaşım Anadolu demiryolundan dolayı iyi sayılmakta ise de, köyler ve ilçeler arası yol yapımı yetersiz ve mevcut yollar bozuk olduğundan, köylerden tütün ve diğer mahsulleri getiren üreticilerin günlerce yollarda kaldıkları, İzmit'te hastaların ve köylülerin sokakta yattıkları şikâyetleri üzüntü vericidir.

Teftiş esnasında Vali ve Belediye başkanının farklı iki hizbin başı gibi görülmeleri, bu yolda birçok şikâyetlerin bulunması bir başka kanayan yaradır. Bürokraside yaşanan usulsüzlüklere ilave olarak, iş hayatında da yolsuzluk şikâyetleri görülmüş, ancak daha çok iş hayatındaki yolsuzlukları müfettişler "*Ermeni*" ve "*Yahudi*" unsurların milli hasletlerine hamletmişlerdir! Sanki "*Türk yolsuzluk yapmaz*" anlayışı hamasî bir kesin inanç ve peşin kabul gibidir.

Ormanların ve zeytinliklerin o yıllarda daha yaygın olduğunu, ama hızla tüketilmekte ve yok olmaya doğru gitmekte olduklarını yazılanlarda görüyoruz. Tütün, ipek kozası, üzüm ve ketencilik de ilde önemli bir ekonomik değer olarak biliniyordu.

Bu çalışma ilin partili milletvekillerinin ve parti müfettişlerinin bir kısım notlarına, raporlarına ve sair metotlarla verdikleri bilgilere dayandığı için eleştiriler samimi birer itiraf kabul edilmeli; ancak birçok eksiklik ve hatalar partinin ve iktidarın kusuru sayılacağından, onların bazen gizleneceği de kabul edilip anlayışla karşılanmalıdır. İlin gelişme seyrini, problemlerini ve o denemdeki genel manzarasını gösterecek ipuçları bu raporlarda görüyoruz. Diğer belge ve bilgi kaynaklarıyla da karşılaştırılınca ilin sosyoekonomik tarihi bütün açıklığı ile ortaya çıkmış olacaktır.

benzerliği midir? Yoksa o devirde birer bahane ile yıkılan cami' örneklerinden biri ile mi karşılaşıyoruz? Rum mektebine benziyor diye cami' yıkmak ne kadar haklı gerekçe olabilir? Biz değil miyiz Rum kiliselerini fetihten sonra bir mihrab, minber ve minare ekleyerek camiye dönüştüren? Cami mektebe benziyormuş! Ne büyük kusur!? Yık gitsin! Çağdaşlık mı Vandalizm mi?

KAYNAKLAR:**Arşivler:**

BCA, CHP K 490.1.0.0/675.280.1
BCA, CHP K 490.1.0.0/675.281.1
BCA, CHP K 490.1.0.0/675.283.1
BCA, CHP K 490.1.0.0/675.284.1
BCA, CHP K 490.1.0.0/676.285.1
BCA, CHP K 490.1.0.0/676.286.1
BCA, CHP K 490.1.0.0/275.1102.1

Gazeteler:

Cumhuriyet, 1 Şubat 1950

Kitaplar:

Ağaoğlu Ahmed, *Gönülsüz Olmaz*, Ankara 1941.
Koçak, Cemil; *Umumi Müfettişlikler (1927-1952)*, İletişim Yay. İst, 2003.
Mardin, Şerif "Türkiye'de Muhalefet ve Kontrol" *Türk Modernleşmesi Makaleler 4*, İletişim Yay, İstanbul 1991.
Sakal, Fahri, *Ağaoğlu Ahmed Bey*, TTK Yay, Ankara 1999.
Sakal, Fahri; Çok Partili Döneme Geçişte Tek Partinin Muhalefet Anlayışı, Samsun 2007.

Makaleler:

Koçak, Cemil; "Tek Parti Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nde Parti Müfettişliği", *Türk Zafer Tunaya'ya Armağan*, İst. 1992, s. 459-494.
Koçak, Cemil; "Tek-Parti döneminde CHP Parti Müfettişliği'ne İlişkin Ek Bilgiler", (şurada), *Mete Tunçay'a Armağan*, (Derl. Mehmet Ö. Alkan ve diğerleri), İletişim Yay. İst, 2007, s. 675-681.